

Josipa Alviž

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Odsjek za povijest umjetnosti

Faculty of Humanities
and Social Sciences,
University of Zagreb,
Department of Art History

Ivana Lučića 3
Zagreb, Hrvatska

josipa.alviz@ffzg.hr
orcid.org/0000-0001-8815-2743

Jasmina Nestić

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Odsjek za povijest umjetnosti

Faculty of Humanities
and Social Sciences,
University of Zagreb,
Department of Art History

Ivana Lučića 3
Zagreb, Hrvatska

jasmina.nestic@ffzg.hr
orcid.org/0000-0001-5063-4456

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK / UDC:
373.5.016:7(497.5)"195"
7.072 Gamulin, G.
7.072 Prelog, M.

DOI:
10.17685/Peristil.64.9

Primljeno / Received:
31. 8. 2021.

Prihvaćeno / Accepted:
16. 11. 2021.

Uvođenje povijesti umjetnosti u općegimnazijsko obrazovanje – doprinosi Grge Gamulina i Milana Preloga

Introduction of Art History in High School
Education – Contributions of Grgo Gamulin
and Milan Prelog

APSTRAKT

Uvođenje novoga nastavnog predmeta u srednjoškolsko obrazovanje dugotrajan je proces koji nerijetko završava neuspjehom. Svaki uspjeti pokušaj stoga je događaj vrijedan pažnje i osvrta. U ovome radu izdvojeno je razdoblje 50-ih godina 20. stoljeća kada su zalaganjem povjesničara umjetnosti, prije svega Grge Gamulina i Milana Preloga, postavljeni potrebni preduvjeti za uvođenje povijesti likovne umjetnosti kao zasebnoga predmeta u hrvatske gimnazije.

KLJUČNE RIJEČI

Grgo Gamulin, Milan Prelog, nastava povijesti umjetnosti, srednjoškolsko obrazovanje, gimnazije

ABSTRACT

The introduction of a new subject in secondary education is a long-term process that often ends in failure. Every successful attempt is therefore an event worthy of attention and review. This paper singles out the period of the 1950s, when the efforts of art historians, primarily Grgo Gamulin and Milan Prelog, set the necessary preconditions for the introduction of art history as a separate subject in Croatian high schools.

KEYWORDS

Grgo Gamulin, Milan Prelog, art history education, high school education, *Gymnasium*

Sredina 20. stoljeća važno je razdoblje u hrvatskom obrazovnom sustavu, koji nakon Drugog svjetskog rata zahvaća velika reforma i mnogobrojne promjene koje će trajati i kroz iduće desetljeće. U razdoblju nakon rata uslijedila je posvemašnja obnova zemlje, a u pogledu školstva i obrazovanja to je značilo ne samo obnovu školskih zgrada i infrastrukture, nego i cjelokupnog obrazovnog sustava u svim njegovim tvorbenim segmentima.¹ Odredbe III. plenuma Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije održanoga 1949. godine usmjerile su te promjene prema novom idejnom duhu školstva, u čijem su se temelju nalazile „Narodna revolucija, izgradnja socijalizma i naslijeđene pozitivne tekovine u školstvu i prosvjeti, odnosno u kulturi uopće.”² Rezolucija ovoga plenuma posvećenog školstvu kroz svojih šest točaka objašnjenih zadataka odredila je daljnja promišljanja i promjene koje su slijedile u pogledu izgradnje cjelovitog sustava obrazovanja, poboljšanja nastavnih planova, programa i udžbenika, osuvremenjivanja obrazovanja stručnoga kadra i rukovođenja unutar školstva i drugih bitnih stavki vezanih uz školstvo.³ O problemima u gimnazijama, potrebama i problematizaciji njezine reforme uvelike se u nadolazećim godinama raspravljalo i pisalo, a svoje prijedloge, stavove i kritike iznosili su stručnjaci s raznih obrazovnih razina i područja.⁴ Spomenuta reforma i promjene bile su od velike važnosti i za položaj povijesti umjetnosti u srednjoškolskom obrazovanju. Naime, sve do sredine 1950-ih povijest umjetnosti predavala se u klasičnim gimnazijama unutar predmeta Umjetnost, odnosno Povijest umjetnosti, te unutar predmeta Crtanje u višim razredima općih (realnih) gimnazija, tada organiziranim kao osmogodišnje škole.⁵ Takva organizacija nastave nailazila je na kritike stručnjaka koji su apelirali na potrebne promjene predmeta u raznim pogledima. Važno je, primjerice, spomenuti dopis tadašnjega voditelja Konzervatorskoga zavoda Ljube Karamana (Split, 1886. – Zagreb, 1971.) Ministarstvu prosvjete iz 1945. godine u kojem navodi prijedloge za poboljšanje povijesti umjetnosti u cjelokupnom obrazovnom sustavu, a koji bi rezultirali boljim upoznavanjem što širih slojeva društva sa suvremenim načelima zaštite spomenika: osnivanje katedre za narodnu povijest umjetnosti na Sveučilištu, podučavanje o zaštiti spomenika u učiteljskim preparandijama i na studijima teologije te povećanje satnice za sadržaje iz povijesti umjetnosti u srednjim školama.

Vezano uz potonje, Karaman ističe: „Još u vrijeme bivše Jugoslavije bilo je u mnogim srednjim školama uvedeno poučavanje povijesti umjetnosti, u gornjim dvama razredima. Ovo pohvalno nastojanje nije dalo najbolje rezultate zbog pomanjkanja stručnih sila, pomanjkanja udžbenika kao što i premalog broja sati posvećenih ovom predmetu [mislim 1 sat na sedmicu]. Ali uoči li se u pravom svijetlu važnost upoznavanja kulturne prošlosti pored važnosti upoznavanja političke prošlosti pojedinih zemalja trebamo se ovom nastojanju povratiti i po mogućnosti povećati broj sati namijenjenih ovom predmetu. Dva sata sedmično posvećena općoj povijesti umjetnosti u sedmom razredu i dva sata sedmično posvećena narodnoj povijesti umjetnosti u osmom razredu bila bi za sada dovoljna. Povijest umjetnosti sve to više privlači naš pomladak (grupa 30. i 25.) pa bi se sigurno našlo dovoljno nastavnika za ove predmete, a Ministarstvo prosvjete bi se imalo pobrinuti da se u državnoj nakladi izdadu potrebni kratki priručnici.”⁶ Karaman se, dakle, u promišljanju o iznesenoj problematici ne zaustavlja samo na prijedlozima za visokoškolsku razinu na kojoj su se obrazovali budući povjesničari umjetnosti i konzervatori, učitelji i klerici, nego se osvrće i na srednjoškolsko obrazovanje, prepoznajući ga važnim u izgradnji kvalitetnih temelja za razvoj svijesti i osjetljivosti pojedinca za očuvanje spomenika i odnos prema kulturnoj baštini. Premda ovaj apel nije uputio široj javnosti, Karaman, koji je i sam bio kratko zaposlen kao nastavnik u gimnazijama u Splitu i Dubrovniku (1911.) u prvim godinama svojega profesionalnog djelovanja,⁷ jasno je prepoznao potrebu povećavanja sadržaja povijesti umjetnosti u našim srednjim školama. U pogledu promjena koje su prethodile nastavnim planovima i programima gimnazija nastalih reformom sredinom 1950-ih, pa i nakon toga, od najveće su važnosti ipak bili angažmani Grge Gamulina (Jelsa, 1910. – Zagreb, 1997.) i Milana Preloga (Osijek, 1919. – Zagreb, 1988.), sveučilišnih nastavnika na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U prvim odlučujućim godinama uvođenja i osnaživanja, a zatim i etabliranja predmeta unutar gimnazija, svojim glasnim zagovorom trudili su se izboriti adekvatan položaj povijesti umjetnosti u srednjoškolskom obrazovanju. U tom kontekstu bitno je prisjetiti se dva važna i, kao što će se kasnije pokazati, izrazito utjecajna rada Grge Gamulina objavljena 1951. godine: „Historija umjetnosti kao nastavni

predmet u gimnazijama” u prvom broju časopisa *Nastava historije u srednjoj školi*,⁸ i „Gimnazije – škole opće naobrazbe (Problemi za diskusiju)” u časopisu *Pedagoški rad*.⁹ Koristeći navedene časopise kao tadašnje relevantne i zvučne platforme za iznošenje vlastitih viđenja budućnosti obrazovnog sustava u Hrvatskoj, Gamulin u ovim radovima britko dijagnosticira negativna naslijeđa „buržoaskog” i „sovjetskog” obrazovanja, poput uskog praktičizma, fragmentarizacije, duhovne ograničenosti i „realizma”,¹⁰ te nudi konkretne prijedloge unapređenja obrazovanja prikladnog formiranju „socijalističkog čovjeka” i „socijalističke kulture”.¹¹ Gamulin pri tome u oba rada u nekoliko navrata citira Vladimira Iljiča Lenjina (Simbirsk, 1870. – Gorki kraj Moskve, 1924.), koristeći se njegovim riječima pri opisu socijalističkog čovjeka kao pojedinca duboko upoznatog s „kulturom koju je stvorio čitav razvitak čovječanstva”.¹² U tom smislu Gamulin razvoj ovakvog pojedinca vidi kao temeljnu zadaću obrazovanja, zalažući se za humanističku pedagogiju te ističući važnost širokog opće-kulturnog obrazovanja. Kao vodeća mjesta stjecanja opće kulture prepoznaje gimnazije navodeći: „U čemu se sastoji po mom mišljenju, suština i rješenje problema? U tome, da gimnaziju zaista shvatimo kao srednju školu općeg obrazovanja, kao školu, koja će biti u stanju dati sve osnovno znanje potrebno za kulturnu egzistenciju u jednoj socijalističkoj zemlji; da gimnaziju shvatimo kao visoko-kulturnu ustanovu, koja će nam prenijeti sve velike kulturne tekovine historije, uputiti nas u napore čovjeka u prošlosti i u sadašnjosti, a to znači – koja će nam otvoriti i jasnije perspektive društvenog i kulturnog života naše neposredne budućnosti; da vodimo računa o tome, kako se za ogroman dio naših intelektualaca sa srednjom školom zapravo završava svako sistematsko općekulturno uzdizanje, jer specijalizacija, u koju uskoro ulaze, angažira cijelo njihovo vrijeme i energiju; kako, prema tome, težište odgovornosti za kulturnu razinu našeg društva treba da, makar i uz produženje trajanja, na sebe primi upravo gimnazijska obuka.”¹³ Gamulin također kritizira neopravdanu dominaciju prirodno-znanstvenih nauštrb društvenih predmeta („realnih” naspram „humanističkih” predmeta) u tadašnjem gimnazijskom programu te daje prijedloge za njegovo programsko poboljšanje uključivanjem humanističkih, točnije kulturno-historijskih, predmeta poput Povijesti opće književnosti, Teorije književnosti, Povijesti

likovne umjetnosti, Povijesti glazbe i Povijesti filozofije, do tada „izoliranih” unutar klasičnih gimnazija.¹⁴ Kao povjesničar umjetnosti, svoju daljnju argumentaciju usmjerava detaljnije na predmet Povijest likovne umjetnosti, međutim, na tragu svog iskrenog uvjerenja u važnost što šireg kulturnog obrazovanja mladih, ističe: „Zato mi se čini, da razmatranje problema historije likovnih umjetnosti kao nastavnog predmeta u gimnazijama ne zahvaća stvar u korijenu. Trebalo bi zapravo postaviti na diskusiju pitanje svih kulturno-historijskih predmeta, počevši od historije muzike pa do historije filozofije, a osobito historije opće književnosti, ali to bi značilo postaviti na diskusiju problem gimnazije kao općebrazovne škole uopće.”¹⁵ Opravdano prepoznajući postojeću tendenciju da se sadržaji ovih disciplina podvuku pod „klasičnu” nastavu Povijesti, fokusiranu na političke i društveno-ekonomske prilike, Gamulin se zalagao za njihovo osamostaljenje ističući da one ne mogu biti tretirane samo uzgred ili subordinirane „političkoj” povijesti.¹⁶ U kontekstu razmatrane problematike od osobita su nam interesa upravo Gamulinovi argumenti za formiranje zasebnoga nastavnog predmeta Povijest likovne umjetnosti u gimnazijskom programu. Prije iznošenja konkretnih prijedloga za ostvarenje ovoga cilja, daje kritički osvrt na nedostatke uočene u dotadašnjemu pristupu povijesno-umjetničkim sadržajima unutar gimnazijske nastave. Na prvome mjestu ističe njihovu neloogičnu uklopljenost unutar predmeta Crtanje: „Historija umjetnosti je doista kulturno-historijski predmet i nema, usuđujem se reći, ničeg zajedničkog s crtanjem.”¹⁷ Ukazujući na razloge ovakve situacije („Glavni razlog, što je taj predmet bio povezan s crtanjem, bio je taj, što nije bilo drugih predavača.”),¹⁸ upozorava na neadekvatni kadar koji predaje povijesno-umjetničke sadržaje: „[...] povijest umjetnosti, koja je programom predviđena kao uzgredni materijal uz crtanje, predaju u našim gimnazijama – nastavnici crtanja. Povijest umjetnosti, predmet od neocjenjive važnosti za kulturni i osjećajni razvitak omladine, postaje na taj način opterećenje i za nastavnika i za slušače. Čuo sam za upravo nevjerojatne načine predavanja (po metodi i po materijalu), koji su kao stvoreni da se mladim ljudima za sav život ubije svaki smisao za umjetnost. Ne će to, naravno, biti svugdje tako, ali stvar treba promatrati i rješavati načelno: ne mogu povijest umjetnosti predavati nastavnici, koji je nisu učili (osim nešto malo, na

specijalan i nedovoljan način, u akademijama), i koji, makar i sami bili stvaraoči i značajni umjetnici, za taj predmet ne mogu imati dovoljno kulturno-historijske naobrazbe, dok u isto vrijeme postoje toliki historičari umjetnosti izobraženi na našim Univerzitetima.”¹⁹ Gamulin se dotiče i vječite boljke male satnice dodijeljene povijesti likovne umjetnosti – te sadržaja neprimjerenog uzrastu učenika: „U svemu je, dakle, predviđeno 45 sati predavanja za opću i nacionalnu historiju umjetnosti, i to samo usput, uz crtanje, u razredima, koji uopće još nisu zreli za primanje tog gradiva, to jest u IV. V. i VI. razredu.”²⁰ ističući na drugom mjestu još jednom: „Treba li upozoriti, da nema upravo nikakvog smisla djecu iz četvrtog razreda gnjaviti umjetnošću antike, te da je ciao taj studij od IV. – VI. razreda preuranjen i zapravo praktički potpuno promašen?”²¹ Upozorava pritom i na izostanak neophodnih nastavnih pomagala i sredstava: „Treba li pored svega toga napominjati činjenicu, da se ta predavanja održavaju bez projektora, a najčešće i bez ikakvog slikovnog materijala?”²² Ne zadržavajući se samo na kritiziranju zatečenog stanja, Gamulin u ovim radovima ne samo uvjerljivo, nego i vrlo strastveno, iznosi argumente u prilog uvođenja Povijesti likovne umjetnosti kao zasebnog nastavnog predmeta, ističući između ostalog „spoznajnu vrijednost umjetničkih djela” koja se prema njegovom riječima „sastoji [...] u njihovoj neposrednosti, konkretnosti, u njihovoj čulnoj realnosti i vjerodostojnosti, u njihovoj apsolutnoj historijskoj autentičnosti. Bez njih bi historija bila suha i gola apstrakcija ispisana u knjigama, ovako je ona minula realnost, koja još uvijek živi pred našim očima.”²³ U kontekstu opće-obrazovnog potencijala likovne umjetnosti, Gamulin umjetnost određuje „kao jednu od društvenih forma spoznaje svijeta i života, i to formu, koja nam kroz vrijeme i prostor prenosi nepregledno mnoštvo konkretnih spoznaja, bezbroj podataka iz objektivnog, a ujedno i iz subjektivnog svijeta, koji bi nam inače ostali nedostupni.”²⁴ Posebno se dotiče i domaće umjetnosti, odnosno „umjetnosti naših naroda”, revoltirano prokazujući njezinu nepravednu zapostavljenost: „[...] kakvu smo samo nepravdu učinili našim narodima pokušavši čitavu njihovu umjetničku prošlost zbiti u 7 predavanja”, nastavljajući: „Ima stoljeća, u kojima djela naših poznatih i nepoznatih majstora strše do razine svjetske umjetničke produkcije tog vremena – ali o tome naš vlastiti narod zna malo ili ništa. Što smo

učinili, da barem srednjoškolsku i studentsku omladinu upoznamo s katedralama, vijećnicama i palačama primorskih gradova, sa sakralnom umjetnošću Hrvatske i Slovenije od romanike do baroka, s crkvenom arhitekturom Srbije i Makedonije i freskama, koje svojom množinom i kvalitetom predstavljaju možda najsvjetliju točku naše kulturne prošlosti?”²⁵ U ovim radovima odzvanja i Gamulinov glas sveučilišnog nastavnika zabrinutog zbog niske razine predznanja iz područja opće kulturne povijesti s kojom studenti upisuju studij: „Može biti, da ću biti izložen prigovorima, kako zapravo otkrivam Ameriku, ali mogu u tom slučaju navesti da govorim kao nastavnik, kojemu su učenici, maturanti najboljih zagrebačkih škola, i odviše često stavljali Luthera u 14. vijek, Dantea u 18. vijek, a Cervantesa u – Englesku.”²⁶ U zaključku iznosi četiri konkretna prijedloga za didaktički i metodički ispravno uklapanje povijesti likovnih umjetnosti u gimnazijsko obrazovanje: 1) odvajanje od predmeta Crtanje; 2) strukturiranje zasebnog predmeta koji bi se predavao u višim razredima dvije godine po dva sata tjedno; 3) zapošljavanje povjesničara umjetnosti kao jedinog stručnog nastavnog kadra te 4) osiguravanje kvalitete nastave korištenjem odgovarajućih nastavnih sredstava (projektori, dijapozitivi).²⁷ Odjeke pojedinih Gamulinovih promišljanja o nastavi povijesti umjetnosti i teškoćama koje su je pratile u srednjoškolskom obrazovnom sustavu u Hrvatskoj moguće je pronaći u napisima nekoćine onodobnih obrazovnih stručnjaka. Tako je potrebu da se u višim razredima gimnazije povijest umjetnosti uvede kao zaseban predmet istaknuo i Pero Šimleša (Ljuša, 1910. – Zagreb, 1988.), pišući 1953. godine o prijedlozima bifurkacije gimnazija: „[...] u VII. i VIII. razred općega smjera trebalo bi uvesti kao samostalan predmet historiju likovnih umjetnosti.”²⁸ Kao i Gamulin, Šimleša je tada docent na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, predajući na Odsjeku za pedagogiju,²⁹ te je ujedno i jedan od utemeljitelja Pedagoškoga instituta na ovom fakultetu (1946.), osnovanog s ciljem da se osigura sustavno i temeljito pedagoško-metodičko obrazovanje studenata koji su se školovali za nastavničku profesiju različitih struka.³⁰ Istaknuto Šimlešino mišljenje zasigurno je u navedenom kontekstu imalo određenu težinu u široj stručnoj javnosti, ali ono također stoji i kao svojevrsna potvrda Gamulinovih stavova o nastavi povijesti umjetnosti u našim srednjim školama i potpora zalaganja za osamostaljenje predmeta.

Na povijest umjetnosti u srednjim školama u periodičkim publikacijama osvrtni su se i tadašnji srednjoškolski profesori crtanja i povijesti umjetnosti, primjerice Nevenka Prosen (Unije, 1914. – Zagreb, 2004.), srednjoškolska profesorica, a kasnije kustosica i ravnateljica Povijesnog muzeja Hrvatske u Zagrebu.³¹ Pišući o uporabi filma u nastavi povijesti i povijesti umjetnosti, Prosen ističe da predmet ne zauzima onakvu važnost unutar gimnazije koja bi mu trebala pripasti po njegovu značaju za odgoj i opće obrazovanje te kako je „sasvim pogrešno povezivanje povijesti umjetnosti s crtanjem, s kojim ga ne veže nikakav zajednički odgojni cilj ili što drugo. [...] U ogromnoj većini povijest umjetnosti predaje se onako uzgred uz crtanje.”³² Osim male satnice, Prosen kao jedan od velikih problema u nastavi izdvaja tehniku neopremljenost škola, prije svega nedostatak reprodukcija umjetničkih djela i projekcijskih aparata s dijazozitivima, koje prema autoričinu svjedočanstvu posjeduje tek malen broj gimnazija, pretežito u Zagrebu, „što znači da je pravilno predavanje ovog predmeta ograničeno samo na izuzetke.”³³ Svojevrсно rješenje povećanju kvalitete nastave vidi upravo u primjeni dijafilmova, kao suvremenog nastavnog pomagala: „lako samo indirektno, ipak će pojava projekcionog aparata s dijafilmom oživiti nastavu povijesti umjetnosti. Učenici će dolaziti u direktan dodir sa silnim bogatstvom likovne umjetnosti raznih nacija i našega naroda. Time će se bezuvjetno proširiti interes za kulturnu baštinu i ovaj će predmet sam vršiti misiju postepenog rješavanja one problematike, koja danas prati pedagošku primjenu povijesti umjetnosti u školi.”³⁴ Pišući o nastavi crtanja i problemima estetskoga i umjetničkoga obrazovanja u našim školama upravo u tim godinama nastavnik Pero Šaić također ističe da je izrazito teško u satnici predmeta Crtanje istovremeno obraditi i sadržaje iz povijesti likovnih umjetnosti: „Gradivo je toliko obimno, da ga je nemoguće u tako razmjerno skućenom vremenu podati učenicima, da ono postane sastavni dio njihove opće kulture, da oni pravilno ovladaju njime kao gradivom ostalih obrazovnih predmeta [...]”³⁵ Pritom se osvrće na spomenuta pisanja Grge Gamulina o ovoj problematici, međutim, ne slažući se posve s njime u argumentaciji da bi crtanje i povijest umjetnosti trebalo predmetno razdvojiti. U tom pogledu ističe da se u srednjim školama treba provoditi didaktički model povezivanja srodnih predmeta, kako bi se učenicima olakšalo razumijevanje sadržaja:

„Učenici gimnazije kao općeobrazovne škole treba da dobiju zaokruženu likovnu kulturu, i baš tako, savlađujući onaj potrebiti minimum slikarskog zanatstva, sve više će se kod njih razvijati interes za djela najboljih majstora umjetnika. Oni će na taj način uvidjeti pravu vrijednost i genijalnost autora i djela, koja su vjekovima stvorena na polju likovne umjetnosti.”³⁶ S Gamulinom se ne slaže niti u stavu da povijest umjetnosti mogu predavati samo diplomirani povjesničari umjetnosti, stajući u svojevrсну obranu nastavnika diplomiranih na likovnim akademijama i Višoj pedagoškoj školi „gdje nastavnici crtanja stječu potrebnu stručnost, da taj predmet mogu predavati u srednjim školama.”³⁷ Razloge slabosti koje su se u dotadašnjoj nastavi predmeta pokazale u pogledu nastavnoga kadra, o čemu piše Gamulin, Šaić prepoznaje u preopsežnom nastavnom programu, a nika-ko u stručnosti predavača. Istovremeno, međutim, ipak ističe manjak umjetničkoga obrazovanja u učiteljskim školama te nužnost unapređenja istoga, što smatra uvjetom za poboljšanje samoga predmeta, uz opskrbu škole epidijaskopima i drugim nastavnim pomagalima.³⁸

Godine 1953. objavljen je *Projekt nastavnog plana za više razrede gimnazije* u kojem je predviđen zaseban nastavni predmet pod nazivom Historija umjetnosti,³⁹ no već u iduće dvije godine odobreni su novi gimnazijski programi koji su obrađivanje sadržaja iz povijesti umjetnosti podrazumijevali unutar proširenoga predmeta povijesti pod nazivom Historija i historija umjetnosti (1954.),⁴⁰ odnosno Historija s historijom kulture i osnovama društvenog i državnog uređenja FNRR (1955.).⁴¹ Gamulinova zalaganja za oblikovanje samostalnog predmeta Povijesti umjetnosti u gimnazijama ovim programom, nažalost, nisu ostvarena, ali sljedeća zabilježena opaska u samome programu iz 1954. godine svjedoči o apelima Odsjeka za povijest umjetnosti čiji je predstojnik u tim godinama bio upravo Gamulin:⁴² „Katedra za historiju umjetnosti i udruženje studenata ove studijske grupe upućivalo nam je predstavke o potrebi uvođenja historije umjetnosti, i to kao zasebnog predmeta.”⁴³ Nastavno na združivanje nastave povijesti umjetnosti i povijesti, Gamulin 1956. godine u časopisu *Kulturni radnik* objavljuje članak „Likovna kultura kod nas”.⁴⁴ Određujući likovnu kulturu kao „posebnu oblast znanja, vještine i senzibilnosti”, Gamulin u prvome dijelu teksta ističe kako razina likovne kulture u pojedinoj sredini ovisi o odnosu između „umjetničkog

stvaranja i umjetničke potrošnje”, između „ponude i potražnje”.⁴⁵ Ukratko opisuje dinamiku ovih odnosa i njihov mehanizam u klasnome društvu, a zatim se usmjerava na problem razvijanja likovne kulture u socijalističkom uređenju. Ukazujući na nisku razinu likovne kulture u domaćoj sredini, rješenje vidi u „aktivnom umjetničkom odgoju”, to jest, likovnom odgoju u školama.⁴⁶ Ponovno koristi priliku istaknuti važnost uvođenja zasebnog nastavnog predmeta posvećenog povijesti umjetnosti, no ovoga puta osim gimnazija spominje i stručne škole: „Ako likovni odgoj u osmogodišnjim školama krene dobrim putem, to će već biti mnogo, ali bez škola na srednjem stupnju teško da bi se nešto značajnijeg moglo učiniti. A to znači, da povijest umjetnosti treba uvesti u gimnazije i u srednje stručne škole. U gimnazije je, zapravo, ona već uvedena, i radi se sada o pravilnom organiziranju nastave.”⁴⁷ Gamulin, kako nam članak dalje otkriva, nije bio zadovoljan združivanjem povijesti umjetnosti s predmetom Povijest, ne vidjevši u njemu niti sadržajnog niti metodičkog opravdanja, naglašavajući: „Povijest umjetnosti je posebna nauka, zasnovana na drugačijim metodološkim postavkama, a njena metodika je potpuno drugačija. Dok metodika povijesti počiva na **obavještavanju i shvaćanju**, metodika povijesti umjetnosti počiva **na doživljavanju**.”⁴⁸ U tom pogledu, ponovno inzistira na tome da se povijest umjetnosti osamostali kao nastavni predmet te da je u školama predaju isključivo školovani povjesničari umjetnosti, navodeći kako jedino oni „mogu sa svom ljubavlju i tehničkom spremom” predavati ovaj predmet, a svoju argumentaciju dalje nastavlja pojašnjenjem: „Organizirati projekcije s dija pozitivima ili, barem, s epidijaskopom, sakupiti ilustrativni materijal, provesti na njemu sadržajnu i formalnu analizu – mogu samo nastavnici, koji taj materijal dobro poznaju i koji su s njim u svakodnevnom dodiru.”⁴⁹ Gamulin isto tako upozorava na važnost neposrednog, vizualnog doživljavanja umjetničkih djela na nastavi povijesti umjetnosti, pomoću projekcija i drugih tehničkih pomagala, te se žestoko protivi isključivo „verbalističkom” pristupu, odnosno nastavi „bez projekcija ili tek s njihovom mehaničkom interpretacijom”. Ističe pogubnost takve nastave, štetu koja ona nanosi likovnoj kulturi, te lošu recepciju učenika koji će u slučaju krivog pristupa „novi predmet osjetiti samo kao povećanje gradiva, a mnoštvo imena i podataka kao nov teret za svoju memoriju i za svoj život uopće.” Gamulin

stoga rezolutno zaključuje: „**U tom slučaju bolje je da se povijest umjetnosti u srednjim školama ne predaje.**”⁵⁰ Naime, strogo se protivio gomilanju nastavne građe, odnosno putu „kojim redovno idu nestručni nastavnici, osobito nastavnici historije, naviknuti na operiranje s podacima i na njihovo racionalno tumačenje”, a zalagao za interpretaciju i razvijanje vizualne senzibilitnosti upozoravajući: „[...] cilj, a i metoda nastave ne može biti u prvom redu obavještavanje, nego interpretiranje djela i razvijanja mogućnosti doživljaja najrazličitijih izraza i stadija u širokom historijskom rasponu.”⁵¹ Osobito se zalagao za upoznavanje učenika sa vremenim umjetničkim stvaralaštvom, kako bi se osigurali uvjeti za njegovo razumijevanje, odnosno kako bismo, prema Gamulinovim riječima, mogli „razviti ono, što je neophodno potrebno: ljubav prema njemu.”⁵²

S vremenom se Gamulinu u angažmanu oko uvođenja povijesti umjetnosti u srednjoškolsko obrazovanje pridružuje Milan Prelog. Obojica su, naime, bili uključeni u važne procese obrazovanja budućih nastavnika povijesti umjetnosti u prvim desetljećima ustanovljenja predmeta u srednjim školama. Izuzev, dakako, svojih profesorskih angažmana na Odsjeku za povijest umjetnosti, na kojem su se obrazovale generacije budućih nastavnika, i Gamulin i Prelog u određenom su periodu bili članovi ispitnih komisija za polaganje stručnih ispita srednjoškolskih profesora povijesti umjetnosti, primjerice u godini 1954. i 1955., 1957., 1959., 1961., 1963.⁵³ Ta njihova pozicija posve je jasan pokazatelj da su bili tadašnji autoriteti ne samo u obrazovanju povjesničara umjetnosti na studiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, nego i u daljnjoj procjeni kompetencija prvih generacija nastavnika koji su se zapošljavali u školama. Štoviše, Prelog je svoj profesionalni vijek i započeo kao srednjoškolski profesor, premda kratkotrajnim angažmanima: prvotno je bio zaposlen u Zemaljskoj glumačkoj školi u Zagrebu u kojoj je predavao historiju umjetnosti i teatra, a 1946. godine privremeno kao profesor povijesti u Gimnaziji maršala Tita u Zagrebu.⁵⁴ Osim toga, bio je član stručnoga savjeta Zavoda za unapređivanje školstva NRH (od 1960.),⁵⁵ kao i u komisiji za udžbenike (1962.).⁵⁶ Upravo je on autor novog gimnazijskog programa iz 1960. godine, kojim je oblikovan nastavni predmet Umjetnost, unutar kojega su bili sadržani predmeti Likovna umjetnost i Muzička umjetnost.⁵⁷ Iako su se formalno nalazili unutar jednog krovnog predmeta, svaki je

od navedenih predmeta imao ravnopravan udio u satnici i autonomiju u nastavnome sadržaju, koji se u slučaju Likovne umjetnosti isticao i u europskim razmjerima.⁵⁸ Spomen na ovo utemeljiteljsko razdoblje za gimnazijski predmet Likovna umjetnost nalazimo u prvome broju časopisa *Umjetnost i mi* iz 1960./61. godine, godišnjaka koji su pod vodstvom profesorice Jadranke Damjanov (Subotica, 1934. – Zagreb, 2016.) uređivali učenici VII. gimnazije u Zagrebu. U njemu je objavljen i razgovor s Milanom Prelogom naslovljen *Aktivni kontakt s umjetnošću pridonosi obogaćenju emotivnog života*. U uvodu ovog razgovora stoji: „Nema nikoga među nama tko bi mogao osporiti vrtoglavi razvoj nauke i tehnike unatrag nekoliko decenija. Njihov je razvoj obogatio kvantitet školskog znanja i povukao za sobom kao nužnost uvođenja novih predmeta i povećanje broja sati već postojećih predmeta. Budući da je gimnazija škola općeg obrazovanja, različiti su predmeti nastojali izboriti svoj ulazak u nastavni program, a kako je ta borba bila teška, trebalo je ići u jednu strogu argumentaciju, da bi se opravdalo uvođenje nekog novog predmeta ili postojanje starog. Jedan od mladih, ako ne i najmlađi predmet na srednjoj školi je povijest umjetnosti (likovne), koja je tek nedavno dobila puno priznanje postavši ravnopravna ostalim naukama koje se predaju kod nas. Trebalo je dokazati koja je funkcija, odnosno potreba povijesti umjetnosti u jednom čitavom sistemu obrazovanja i odgoja, koji nazivamo sistemom gimnazijske nastave.”⁵⁹ U ovome su citatu ukratko sumirane polazišne točke i naponi koje su u kreiranje novoga gimnazijskog predmeta Likovna umjetnost uložili isprva Grgo Gamulin, a zatim Milan Prelog. U kasnijoj, doduše vrlo rijetkoj, literaturi o historiografiji ovoga nastavnog predmeta, češće su se isticale zasluge Milana Preloga.⁶⁰ Razlog tome se prije svega nalazi u činjenici da je on autor njegova prvog nastavnog programa. Ovim radom htjeli su se, pak, nanovo osvijetliti važni momenti koji su tome prethodili, a u kojima je ključan angažman bio onaj Grgo Gamulina. Njegovi su argumenti za uvođenje povijesti umjetnosti kao zasebnog predmeta u srednjoškolsko obrazovanje relevantni i danas, kada se ovaj predmet podučava prema novom kurikulumu. To je najuočljivije u Gamulinovom isticanju važnosti „doživljaja” umjetničkoga djela i „vizualnoga senzibiliziranja” učenika koje je izdvojio kao krajnje ciljeve podučavanja povijesti umjetnosti u gimnazijama,⁶¹ ali i u metodičkim postavkama koji su

se prema Gamulinu trebale temeljiti na stalnom vizualnom kontaktu učenika s likovnim djelima te inzistiranju na poznavanju ne samo svjetske nego i nacionalne umjetničke baštine prošlosti i suvremenosti, u čemu je prepoznao ključan zalag razvijanja i njegovanja likovne kulture društva u cjelini. Mala satnica dodijeljena predmetu još uvijek je jedna od glavnih boljetica svih onih koji su izravno involvirani u nastavni proces i koji se aktivno zalažu za veći udio umjetničkih sadržaja u obrazovanju. U ovom trenutku ne čini se izgledno da će u tom pogledu uskoro doći do promjena nabolje, tim više što se težište već neko vrijeme u našem društvu i obrazovanju ponovno stavlja na prirodoznanstvene predmete. Upoznatost ne samo s mislima nego i načinima djelovanja naših *začinjavaca* čini se stoga ponovno aktualnom i potrebnom.

* * *

Odmičući se od uobičajenih povijesno-umjetničkih tema i preokupacija kojima su se bavili u svojem plodnom sveučilišnom, znanstvenom i stručnom radu, Grgo Gamulin i Milan Prelog 1950-ih godina svoju energiju usmjeravaju i prema promicanju obrazovnih potencijala povijesti likovne umjetnosti u srednjoj školi. Prepoznajući u njezinim sadržajima neiscrpno obrazovno vrelo nužno za formaciju kulturno obrazovanog pojedinca, u kojem Gamulin vidi svojevrsni ideal novog „socijalističkog čovjeka”, koriste prijeloman trenutak reformiranja tadašnjeg obrazovnog sustava, zalažući se da se Povijest likovne umjetnosti strukturira kao samostalan nastavni predmet unutar gimnazijskoga obrazovanja. Vjerujući u snagu argumenata kao glavnog oružja u „bitkama na kulturnom planu”, Gamulin je svoje viđenje obrazovne uloge povijesti umjetnosti detaljno razložio u nekoliko članaka objavljenih 1951. i 1956. godine. Činjenica da je povijest umjetnosti ubrzo dobila svoje mjesto među gimnazijskim predmetima, svjedoči o utjecajnosti ovih Gamulinovih tekstova, ali i o njegovom velikom osobnom angažmanu uloženom prema ovom cilju. Konkretno zadatke osmišljavanja prvog nastavnog programa gimnazijskoga predmeta Likovna umjetnost kasnije je preuzeo Milan Prelog, isprva Gamulinov asistent, a zatim suradnik na zagrebačkom Odsjeku za povijest umjetnosti. Onodobno vodeći autoriteti na području povijesti umjetnosti u Hrvatskoj, i Gamulina i Preloga krasila je intelektualna širina i kulturna osjetljivost koja je

nadilazila granice njihova užeg akademskog interesa. Briga za likovnu kulturu šire zajednice, za vizualnu i umjetničku osjetljivost pojedinca, za njegovu otvorenost prema umjetničkim izrazima u svim njegovim formama, u pozadini je ovih nastojanja. Njih će vješto realizirati vrlo jasnom predodžbom o ulozi i doprinosu povijesti umjetnosti u kontekstu spoznajnog razvoja i kulturnog obrazovanja mladih, kreiranja buduće kulturne publike, i općenito važnosti oplemenjivanja života kulturno-umjetničkim sadržajima.

Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-9364 Umjetnost i država u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do danas.

BILJEŠKE

- Više u: Dragutin Franković, ur., *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.), 425-453.
- „Rezolucija III. Plenuma CK KP Jugoslavije o zadacima u školstvu,” *Naprijed* (6. siječnja 1950.), 1.
- „Rezolucija III. Plenuma,” 1.
- Ukoliko se pogleda samo časopis *Pedagoški rad*, kao jedan od tadašnjih relevantnijih pedagoških publikacija, upravo se kroz 1950-e javljaju tekstovi koji se bave spomenutom tematikom. Vidi, primjerice: Ivan Leko, „Pitanja reforme naših gimnazija,” *Pedagoški rad* 3-4 (1953.): 99-106; Dragutin Franković, „Broj sati i odnos redovite nastave i vanrednog rada u gimnazijama,” *Pedagoški rad* 3-4 (1953.): 107-111, Pero Šimleša, „Bifurkacija gimnazije,” *Pedagoški rad* 5-6 (1953.): 193-196, Đuro Ljubotina, „O karakteru i problematici gimnazije,” *Pedagoški rad* 1 (1954.): 5-11; Rudolf Bernardić, „Karakteristike novog nastavnog plana i programa za V. razred gimnazije,” *Pedagoški rad* 1-2 (1955.): 1-13; „O Prijedlogu sistema obrazovanja i odgoja u FNRI. Mišljenje Pedagoškog instituta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,” *Pedagoški rad* 7-8 (1957.): 273-287.
- Usp. *Nastavni plan i program za gimnazije*, Odjel Narodne prosvjete ZAVNOH-a br. 803, od 1. XI. 1944., 36-39.; Arhiv Hrvatskog školskog muzeja, Zbirka školskih propisa, *Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije: za školsku godinu 1945/46.* (Zagreb: Ministarstvo prosvjete Federalne Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, 1945.), 5; *Nastavni plan i program za gimnazije, klasične gimnazije. Izmjene i dopune za školsku godinu 1946./47.* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946.), 3-4.; *Nastavni plan i program za gimnazije, klasične gimnazije i sedmogođišnje škole: za školsku godinu 1947/48.* (Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, 1947.), 3-4.; *Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda)* (Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne republike Hrvatske, 1948.), 4.
- Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Konzervatorski zavod Zagreb, 368-1945, Karaman o nacionalnoj povijesti umjetnosti i nastavi, 4. prosinca 1945. Zahvaljujemo kolegi Marku Špikiću što nas je ljubazno uputio na ovaj dokument.
- Višnja Flego, „Karaman, Ljubo,” u *Hrvatski biografski leksikon*, mrežno izdanje (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”), 2009.
- Grgo Gamulin, „Historija umjetnosti kao nastavni predmet u gimnazijama,” *Nastava historije* 1 (1951.): 3-8.
- Grgo Gamulin, „Gimnazije - škole opće naobrazbe (Problemi za diskusiju),” *Pedagoški rad* 2-3 (1951.): 57-64.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 3, 7; Gamulin, „Gimnazije,” 63, 64.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 3, 7; Gamulin, „Gimnazije,” 57, 58.
- Gamulin, „Gimnazije,” 58.
- Gamulin, „Gimnazije,” 59.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 7; Gamulin, „Gimnazije,” 60, 63
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 4.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 4.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 8.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 8.
- Gamulin, „Gimnazije,” 61-62.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 6.
- Gamulin, „Gimnazije,” 62.
- Gamulin, „Gimnazije,” 62.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 7.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 6.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 6.
- Gamulin, „Gimnazije,” 58.
- Gamulin, „Historija umjetnosti,” 8.
- Pero Šimleša, „Bifurkacija gimnazije,” 195.
- Sveučilišne vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja u zimskom semestru školske godine 1953-1954* (Zagreb: Tisak Grafičkog zavoda Hrvatske, 1953.), 102, 106.
- Vladimir Mužić, „Pedagoški institut Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,” u *Pedagoški institut Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1946 - 1986*, ur. Ante Vukasović (Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1989.), 7-16, 7-9.
- Više: Hrvatski povijesni muzej, *Nevenka Prosen*, mrežna stranica http://sjecanjana20st.hismus.hr/hr/Ostav%C5%A1tine/Nevenka%20Prosen_1221 (pristupljeno 20. kolovoza 2021.)
- Nevenka Prosen, „Primjena filma i dijafilma u nastavi povijesti i povijesti umjetnosti,” *Pedagoški rad* 9-10 (1953.): 443-448, 448.
- Nevenka Prosen, „Primjena filma i dijafilma,” 448.
- Nevenka Prosen, „Primjena filma i dijafilma,” 448.
- Pero Šaić, „Nastava crtanja u našim školama i problemi estetskog i umjetničkog obrazovanja,” *Pedagoški rad* 9-10 (1952.): 368-373, 370.
- Pero Šaić, „Nastava crtanja u našim školama,” 371.
- Pero Šaić, „Nastava crtanja u našim školama,” 371.
- Pero Šaić, „Nastava crtanja u našim školama,” 371-372.
- Projekt nastavnog plana za više razrede gimnazije, Prosvjetni vjesnik* 6 (1953.): 17-19.
- Nastavni plan i program za V. razred gimnazije, Prosvjetni vjesnik* 9 (1954.): 93-106, 98-100.
- „Nacrtnog novog nastavnog plana i programa za više razrede gimnazije,” *Prosvjetni vjesnik*, izvanredno izdanje 15. IV. 1955.
- Sveučilišne vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja*, 61.
- „Nastavni plan i program za V. razred gimnazije,” *Prosvjetni vjesnik* 9 (1954.): 95.

REFERENCES

- 44 Grgo Gamulin, „Likovna kultura kod nas,” *Kulturni radnik* 5-6 (1956.): 11-18.
- 45 Gamulin, „Likovna kultura,” 11.
- 46 Gamulin, „Likovna kultura,” 12-13.
- 47 Gamulin, „Likovna kultura,” 13.
- 48 Gamulin, „Likovna kultura,” 13. Podebljane riječi su na isti način istaknute i u izvorniku. Tako i na drugim mjestima.
- 49 Grgo Gamulin, „Likovna kultura kod nas,” *Kulturni radnik* 5-6 (1956.): 13.
- 50 Grgo Gamulin, „Likovna kultura kod nas,” 13.
- 51 Grgo Gamulin, „Likovna kultura kod nas,” 13.
- 52 Grgo Gamulin, „Likovna kultura kod nas,” 13.
- 53 „Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora srednje škole,” *Prosvjetni vjesnik* 11 (1954.): 118; „Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora srednje škole,” *Prosvjetni vjesnik* 1 (1955.): 2-4; „Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora srednje škole,” *Prosvjetni vjesnik* 1-2 (1957.): 1-3; „Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora,” *Prosvjetni vjesnik* 3 (1959.): 15-16.; „Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora,” *Prosvjetni vjesnik* 1 (1961.): 20-22; „Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora,” *Prosvjetni vjesnik* 2 (1963.): 36-39.
- 54 Vidi u: Ivanka Reberski, ur., „Prof. dr. Milan Prelog (1919-1988), Biografija,” *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12-13 (1988-1989.): 16-18.
- 55 „Imenovanje članova stručnog savjeta Zavoda za unapređivanje školstva NRH,” *Prosvjetni vjesnik* 7 (1960.): 150.
- 56 „Imenovanje komisije za udžbenike,” *Prosvjetni vjesnik* 1 (1962.): 2.
- 57 „Nastavni plan i program za gimnaziju,” *Prosvjetni vjesnik* 8 (1960.): 161-201.
- 58 Jadranka Damjanov, „Prošlost, sadašnjost i budućnost likovnog obrazovanja u nas,” u *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, ur. Milan Pelc (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2004.), 343.
- 59 „Aktivni kontakt s umjetnošću pridonosi obogaćenju emotivnog života. Intervju s prof. dr. Milanom Prelogom,” *Umjetnost i mi: godišnjak povijesti umjetnosti VII. gimnazije I* (1960/61.), bez paginacije. Razgovor je vodio Vjeko Mahovlić, učenik IV. razreda VII. gimnazije u Zagrebu.
- 60 Vidi Jadranka Damjanov, „Prošlost, sadašnjost i budućnost,” 343; Josipa Alviž, Jasmina Nestić, „Učenje i poučavanje Likovne umjetnosti u srednjoškolskome odgoju i obrazovanju – kritički osvrt i mogućnosti reforme”, *Institucije povijesti umjetnosti: zbornik 4. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, ur. Ivana Mance, Martina Petrinović, Tanja Trška (Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti, 2019.), 233-234; Josipa Alviž, „Uloga i mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u okviru umjetničkog područja hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava,” *Peristil* 62 (2019.): 204.
- 61 Jedna od tri domene, odnosno konceptualnih okvira novoga predmetnog kurikuluma Likovne umjetnosti, naslovljena je *Doživljaj i kritički stav*, a naglasak je u njoj stavljen na poticanje osobnog učeničkog doživljavanja likovnoga djela putem istraživačkog gledanja i analize. Vidi više u: *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* (Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019.).
- Alviž, Josipa, Nestić, Jasmina. “Učenje i poučavanje Likovne umjetnosti u srednjoškolskome odgoju i obrazovanju – kritički osvrt i mogućnosti reforme.” In *Institucije povijesti umjetnosti: zbornik 4. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, edited by Ivana Mance, Martina Petrinović, Tanja Trška, 233–237. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti, 2019.
- Alviž, Josipa. “Uloga i mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u okviru umjetničkog područja hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava” *Peristil* 62 (2019): 203–219.
- Bernardić, Rudolf. “Karakteristike novog nastavnog plana i programa za V. razred gimnazije.” *Pedagoški rad* 1–2 (1955): 1–13.
- Damjanov, Jadranka. “Prošlost, sadašnjost i budućnost likovnog obrazovanja u nas.” In *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, edited by Milan Pelc, 343–346. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2004.
- Flego, Višnja. “Karaman, Ljubo.” In *Hrvatski biografski leksikon*. Online edition. Zagreb: Hrvatski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 2009.
- Franković, Dragutin. “Broj sati i odnos redovite nastave i vanrednog rada u gimnazijama.” *Pedagoški rad* 3–4 (1953): 107–111.
- Franković, Dragutin, ed. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.
- Gamulin, Grgo. “Gimnazije – škole opće naobrazbe (Problemi za diskusiju).” *Pedagoški rad* 2–3 (1951): 57–64.
- Gamulin, Grgo. “Historija umjetnosti kao nastavni predmet u gimnazijama.” *Nastava historije* 1 (1951): 3–8.
- Gamulin, Grgo. “Likovna kultura kod nas.” *Kulturni radnik* 5–6 (1956): 11–18.
- Leko, Ivan. “Pitanja reforme naših gimnazija.” *Pedagoški rad* 3–4 (1953): 99–106.
- Ljubotina, Đuro. “O karakteru i problematici gimnazije.” *Pedagoški rad* 1 (1954): 5–11.
- Mužić, Vladimir. “Pedagoški institut Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.” In *Pedagoški institut Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1946 – 1986*, edited by Ante Vukasović, 7–16. Zagreb: Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1989.
- Prosen, Nevenka. “Primjena filma i dijafilma u nastavi povijesti i povijesti umjetnosti.” *Pedagoški rad* 9–10 (1953): 443–448.
- Reberski, Ivanka, ed. “Prof. dr. Milan Prelog (1919–1988), Biografija.” *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12–13 (1988–1989): 16–18.
- Šaić, Pero. “Nastava crtanja u našim školama i problemi estetskog i umjetničkog obrazovanja.” *Pedagoški rad* 9–10 (1952): 368–373.
- Šimleša, Pero. “Bifurkacija gimnazije.” *Pedagoški rad* 5–6 (1953): 193–196.
- “Aktivni kontakt s umjetnošću pridonosi obogaćenju emotivnog života. Intervju s prof. dr. Milanom Prelogom,” *Umjetnost i mi: godišnjak povijesti umjetnosti VII. gimnazije I* (1960/61), s. p.
- Arhiv Hrvatskog školskog muzeja (AHŠM), Zbirka školskih propisa, *Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije: za školsku godinu 1945/46*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete Federalne Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, 1945.
- AHŠM, Zbirka školskih propisa, *Nastavni plan i program za gimnazije, klasične gimnazije i sedmogodišnje škole: za školsku godinu 1947/48*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, Nakladni zavod Hrvatske, 1947.

- AHŠM, Zbirka školskih propisa, *Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda)*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne republike Hrvatske, 1948.
- Hrvatski povijesni muzej, *Nevenka Prosen*, online http://sjecanjana20st.hismus.hr/hr/Ostav%C5%A1tine/Nevenka%20Prosen_1221 (accessed 20/8/21)
- “Imenovanje članova stručnog savjeta Zavoda za unapređivanje školstva NRH.” *Prosvjetni vjesnik* 7 (1960), 150.
- “Imenovanje komisije za udžbenike.” *Prosvjetni vjesnik* 1 (1962), 2.
- “Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora srednje škole.” *Prosvjetni vjesnik* 11 (1954), 118.
- “Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora srednje škole.” *Prosvjetni vjesnik* 1 (1955), 2–4.
- “Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora srednje škole.” *Prosvjetni vjesnik* 1–2 (1957), 1–3.
- “Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora.” *Prosvjetni vjesnik* 3 (1959), 15–16.
- “Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora.” *Prosvjetni vjesnik* 1 (1961), 20–22.
- “Imenovanje ispitne komisije za polaganje stručnog ispita za zvanje profesora.” *Prosvjetni vjesnik* 2 (1963), 36–39.
- Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019.
- Ministarstvo kulture i medija, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Konzervatorski zavod Zagreb, 368–1945, Karaman o nacionalnoj povijesti umjetnosti i nastavi, 4. prosinca 1945.
- “Nacrt novog nastavnog plana i programa za više razrede gimnazije.” *Prosvjetni vjesnik* izvanredno izdanje 15. IV. 1955. *Nastavni plan i program za gimnazije*. Odjel Narodne prosvjete ZAVNOH-a br. 803, od 1. XI. 1944., 36–39.
- “Nastavni plan i program za gimnaziju.” *Prosvjetni vjesnik* 8 (1960): 161–201.
- Nastavni plan i program za V. razred gimnazije*. *Prosvjetni vjesnik* 9 (1954): 93–106.
- “O Prijedlogu sistema obrazovanja i odgoja u FNRJ. Mišljenje Pedagoškog instituta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.” *Pedagoški rad* 7–8 (1957): 273–287.
- “Projekt nastavnog plana za više razrede gimnazije.” *Prosvjetni vjesnik* 6 (1953): 17–19.
- “Rezolucija III. Plenuma CK KP Jugoslavije o zadacima u školstvu.” *Naprijed* 6. siječnja 1950., 1.
- Sveučilišne vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja u zimskom semestru školske godine 1953–1954*. Zagreb: Tisak Grafičkog zavoda Hrvatske, 1953.

SUMMARY

Introduction of Art History in High School Education – Contributions of Grgo Gamulin and Milan Prelog

The paper gives an overview of the 1950s period when the efforts of art historians Grgo Gamulin (Jelsa, 1910 – Zagreb, 1997) and Milan Prelog (Osijek, 1919 – Zagreb, 1988), university teachers at the Department of Art History of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. They lay the first foundations for the introduction of History of Fine Art as a separate subject in Croatian high schools. The authors analyze Gamulin's somewhat forgotten and at one time extremely influential works in periodicals published in 1951 and 1956. Gamulin convincingly pointed out the importance of introducing cultural and historical subjects in Croatian high schools, focusing on art history. Gamulin also critically addressed the burning issues in the previous approach to historical and artistic content in high school teaching, such as their unjustified association with the subjects Drawing and History, less classes allotted to these contents, unprofessional teaching staff, funds and more. His views and efforts were decisive in creating the foundation for the great change that took place in the 1960 curriculum, in which Visual Arts was taught as a separate subject within the umbrella subject Art, authored by professor Prelog. Both Gamulin and Prelog, in addition to their academic engagements at the university and their numerous scientific interests, recognized the importance and significance of including art history within secondary education, considering it extremely important for the formation of a culturally educated individual. In the first decisive years of the introduction and empowerment, and then the establishment of subject within high schools, their loud advocacy sought to achieve an adequate position of art history in secondary education.

Dr. sc. JOSIPA ALVIŽ docentica je na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Predaje na obveznim i izbornim kolegijima Katedre za metodiku nastave povijesti umjetnosti. Područja njezina znanstvenoga interesa su metodika nastave povijesti umjetnosti, povijest učenja i poučavanja povijesti umjetnosti te likovne umjetnosti 17. i 18. stoljeća.

JOSIPA ALVIŽ, PhD, is Assistant Professor at the Department of Art History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. She teaches compulsory and elective courses within the Departmental Unit for Teacher Education in Art History. Her scholarly interests include teaching methods for art history, history of learning and teaching art history and visual arts of the 17th and the 18th century.

Dr. sc. JASMINA NESTIĆ docentica je na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kojemu predaje obavezne i izborne kolegije diplomskoga studija povijesti umjetnosti. Područja njezina profesionalnoga interesa su metodika nastave povijesti umjetnosti, povijest učenja i poučavanja povijesti umjetnosti te umjetnost 17. i 18. stoljeća.

JASMINA NESTIĆ, PhD, is Assistant Professor at the Department of Art History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb where she teaches several compulsory and elective courses in MA programme of Art History. Her professional interests include methodology of teaching art history, history of learning and teaching art history and visual art of the 17th and 18th century.